

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН МУХАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

“ТЕХНОЛОГИЯ” ФАКУЛЬТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

Р Е Ф Е Р А Т

ТОПШИРДИ:

Раҳбар:

**31-БИҚ-16 гуруҳ талабаси
Абдулҳакимова Ойгул
асс. С.Иномхўжаева**

НАМАНГАН – 2016

**МАВЗУ: Ўлим жазосини бекор қилиш жиноий жазоларни
либераллаштиришнинг муҳим босқичи сифатида**

РЕЖА

1. Ўзбекистонда ўлим жазосини бекор қилишнинг ҳуқуқий асослари

**2. Ўлим жазосини бекор қилиш жиноий жазоларни
либераллаштиришнинг муҳим босқичи сифатида**

Хулоса

Ўлим жазосини бекор қилиш жиноий жазоларни либераллаштиришнинг муҳим босқичи сифатида

Президентимизнинг "Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида"¹ги Фармонининг қабул қилиниши билан юртимизда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларининг таркибий қисми бўлган жиноий жазо тизимини либераллаштиришнинг янги босқичи бошланди, десак хато қилмаган бўламиз.

Ўлим жазосини жиноий жазо тизимидан чиқариш жараёнини бир нечта босқичларга бўлиш мумкин. Хусусан,

1-босқич, Ўзбекистон Республикаси 1991 йил сентябрда ўз мустақиллигини эълон қилди. Лекин эндигина мустақилликка эришган ватанимизда асосан эски собиқ иттифоқ мафкурасига асосланган ва у билан йўғрилган муносабатларни тартибга солишга қаратилган қонунлар меърос қолган эди. Шунга кўра Жиноят кодексимизнинг 33 та моддасида ўлим жазоси назарда тутилган эди. 1992 йилда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилиниб, унга асосан инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни қадр-қиммати ва бошқа ҳуқуқлари олий кадрият деб эълон қилинди.

Янги Конституциямиз асосида ишлаб чиқилиб, 1994 йил сентябрда қабул қилинган ва 1995 йил апрелда кучга кирган Жиноят кодексиди 13 та модда бўйича яъни: жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш (97-модда 2-қисми), номусга тегиш (118-модда 4-қисми), жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабiiй усулда қондириш (119-модда 4-қисми), агрессия (151-модда 2-қисми), урушнинг қонун ва удумларини бузиш (152-модда), геноцид (153-модда), терроризм (155-модда 3-қисми), давлатга хоинлик қилиш (157-модда 1-қисми), Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш (158-модда 1-қисми), жосуслик (160-модда 1-қисми), жиноий уюшма ташкил этиш (242-модда 1-қисми), контрабанда (246-модда 1-қисми), гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш (272-модда 2-қисми) жиноятлари бўйича ўлим жазоси қолдирилди холос. Бу ҳолат эндигина мустақил бўлган ва ўз хавфсизлигини таъминлашга ҳаракат қилган республиканинг эҳтиёжларига мос келар эди албатта. Лекин кўп ўтмасдан 1998 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан Жиноят кодексига кўшимча ва ўзгартишлар киритилиб яна 5 та жиноятнинг санкциясидан ўлим жазоси (ЖКнинг 119-моддаси 4- қисми, 152-моддаси, 158-модданинг 1-қисми, 160-модданинг 1-қисми, 246-модданинг 1- қисмидан) чиқарилди.

2-босқичда Олий Мажлиснинг 2-чақириқ олтинчи сессиясида Президент И.А.Каримов томонидан қилинган "Адолат қонун устуворлигида" номли маърузада жиноят қонунчилигига оид сиёсатимизда жиноий жазоларнинг либераллаштириш истикболлари белгилаб берилди: Шу сессияда, 2001 йил 29 августда Олий Мажлис томонидан "Жиноий

¹ "Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 01.08.2005 й. № ПФ-3641. "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2005 йил, 30-31-сон, 223-модда.

жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят - процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартиш ва қўшичалар киритиш тўғрисида"ги Қонуни қабул қилинди ва унинг асосида Жиноят кодексига яна 4 та модданинг санкциясидан (ЖКнинг 118-моддаси 4-қисми, 157-моддаси 1-қисми, 242-моддаси 1-қисми, 272-моддаси 2-қисмидан) ўлим жазоси чиқарилди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг устунлигидан келиб чиқадиган янги юридик тамойил ва талабларга асосланган ҳуқуқий муҳит вужудга келтирилди. Республика қонунларини инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро нормалар ва андозаларга мувофиқлаштириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган муассасаларнинг яхлит тизимини барпо этиш, инсон ҳуқуқларига оид халқаро шартномалар ва ҳужжатларга қўшилишда давом этиб, бу ҳужжатлар бўйича мажбуриятларни бажаришнинг, барча давлат органлари, мансабдор шахслар ва фуқаролар шу ҳужжатлар талабларига сўзсиз риоя қилишининг механизми яратилди

3-босқичда 2004 йил 29 августда Жиноят кодексига яна 2 та модда санкциясидан (ЖКнинг 151-моддаси 2-қисми, 153-моддасидан) ўлим жазоси чиқарилди. Шундай қилиб ҳозирга келиб Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш (97-модда 2-қисми) ва терроризм (155-модда 3-қисми) учун ўлим жазоси назарда тутилган ҳолос.

Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Жиноят кодексига киритилган қатор қўшимча ва ўзгартиришлар ижтимоий-ҳуқуқий заруратдан келиб чиқди. Республикада жиноят қонунчилигини эркинлаштириш чора-тадбирларининг амалга оширилиши билан боғлиқ жараён Президентимиз Ислон Каримовнинг иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси VI сессиясида сўзлаган маърузасида зикр этилган: “Жазо белгилашнинг муқобил турларини қўллашни кенгайтириш жиноят қонунчилигимизни такомиллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири бўлади”, сўзлари шиор қилиб олинди.

Инсон ҳуқуқларига олий қадрият сифатида диққат-эътибор кучаётган бир даврда инсон ҳаёти, яъни яшаш ҳуқуқи масаласи энг долзарб ва аҳамиятга молик бўлган воқелик сифатида намоён бўлмоқда. Яшаш ҳуқуқи нафақат мазкур ҳуқуқнинг ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишлилиги ва ажралмаслигини, балки инсоннинг Конституция ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар асосида кафолатланган барча ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлишининг ибтидоий шарти эканлигини ҳам англатади.

4-босқич Президентимизнинг 2005 йил 1 августдаги “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида”ги Фармони чиққан кундан кейинги даврни ўз ичига олади.

Шу ўринда ҳақли савол туғилади: нима учун Ўзбекистонда бугунги кунга келиб бекор қилинди? Бу саволга жавоб беришдан аввал хориж тажрибасига муурожаат қилсак.

Тарихда биринчи бўлиб ўлим жазоси АҚШнинг Мичиган штатида 1846 йил бекор қилинган. Европада эса 1867 йилда Португалияда ушбу жазо бекор қилинган¹.

Аммо ўтган 150 йилдан ортиқ вақт мобайнида жаҳон жамоатчилигининг саъй-ҳаракатлари туфайли ҳозирга келиб дунёнинг 80та давлатида ҳамма жиноятлар учун ўлим жазоси бекор қилинган. 15та давлатда истисноли (ҳарбий жиноятлар) ҳолатлардан ташқари барча жиноятлар учун ўлим жазоси бекор қилинган. 23та давлат жиноят қонунчилигида ўлим жазоси назарда тутилган бўлса-да, лекин охириги ўн йилда бирорта ҳам ўлим жазоси ижро этилмаган. Шундай қилиб, бу рақамлар жами 118та давлатда қонунчилик тартибида ёки амалиётда ўлим жазоси бекор қилинган деган хулосани беради².

Ўзбекистон Республикасида ҳам ўлим жазосини бекор қилишга қаратилган ҳаракатлар мустақилликка эришилганидан кейин бошланди ва тарихан қисқа, яъни ўтган 14 йил мобайнида Европа ва бошқа ривожланган давлатларда 100 йилдан ортиқ вақт сарфланган йирик масала ўлим жазосидан бутунлай воз кечилди.

Президентимиз Қонунчилик палатаси депутатлари ва Сенат аъзолари қаршисида сўзлаган нутқида жиноий жазолаш тизимидан ўлим жазосини чиқариб ташлашнинг долзарблиги ва истиқболлари тўғрисида сўз юритар экан, “Биринчи навбатда аҳоли ўртасида кенг тушунтириш ишларини олиб бориш лозим, чунки бугунги кунда уларнинг кўпчилиги ўлим жазосининг бекор қилинишига қарши”³, деб жуда тўғри қайд этди. Фармоннинг 4-бандида аҳоли орасида тушунтириш ишларининг олиб борилиши зарурлиги таъкидланган. Дарҳақиқат, Ўзбекистонда ўлим жазосини тўла бекор қилиш учун фуқаролар бу соҳада мамлакатда юзага келган вазиятни ҳар тарафлама англаб етишлари, давлат бошлиғимиз ва ҳукуматимиз томонидан қўйилган мақсадларга эришишнинг танланган стратегиясининг сиёсий, ижтимоий ва ҳуқуқий самарадорлигига тўғри баҳо беришлари, мазкур қарорнинг фойдали ва афзал жиҳатларини ўзлари атрофлича чиқишларига ёрдам бериши керак. Бунинг учун ҳамма жойда, барча даражаларда: радио ва телевиденияда, матбуот орқали, корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларда, маҳаллаларда маърузалар қилиш ва фуқаролар билан суҳбатлар ўтказиш йўли билан кенг ахборот - тушунтириш ишлари олиб бориш лозим. Бунда фақат ўлим жазосини бекор қилиш зарурлигини қайд этиш билан кифояланмаслик керак. Асосий эътибор бундай заруриятни вужудга келтирган сабаб ва омилларга қаратилиши лозим. Хусусан, аҳолига қуйидагиларни тушунтириб бериш керак:

¹ Дмитрий Чиркин: Смертная казнь в России: за или против. <http://Pravda.ru/main/>

² Смертная казнь в цифрах и фактах. <http://www.amnesty.org.ru/pages/deathpenalty-facts-rus>.

³ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // «Халқ сўзи» газетаси, 2005 йил 29 январь.

- қўйилган муаммонинг ижобий ҳал қилиниши Ўзбекистон миллий қонунчилиги билан Европа Иттифоқи мамлакатлари қонунчилиги янада яқинлашишига имконият яратади, Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги мавқеи ва обрўсини мустаҳкамлайди;

- чинакам демократик, инсонпарвар жамиятда, шунингдек демократия ва инсонпарварлик тамойилларининг тантанасига интилаётган, инсон ҳаётини олий неъмат ва инсоннинг ажралмас ҳуқуқи сифатида қўриқлаётган жамиятда ўлим жазосининг қўлланилиши ўринли эмас. Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлатда жиноятчини ҳаётдан маҳрум этмасдан, маданий, инсонпарварлик тамойилига асосланган ва одил йўллар билан ҳам жазолаш мумкинлигини одамлар тушунишлари лозим. Инсонни ҳаётдан маҳрум этиш Оллоҳнинг измида қолиши керак.

Бизнингча, бундай тушунтириш ишлари демократия ва унинг тамойилларини тарғиб ва ташвиқ қилиш шаклини касб этмоғи даркор. Агар демократияни тарғиб қилиш унинг Ўзбекистон Конституцияси ва нуфузли халқаро манбаларда мустаҳкамланган қоидаларини тушунтиришга йўналтирилса, уни ташвиқ қилиш фуқароларни демократия тамойилларини, хусусан инсонпарварлик тамойилини амалга ошириш бўйича муайян ишлар қилишга даъват этади.

Президентимиз ўз маърузасида қайд этиб ўтган жинойий жазо тизимидан ўлим жазосини бекор қилишнинг иккинчи шарти шуки, ўлим жазоси ўрнига умрбод ёки узоқ муддатли жазони ўташга ҳукм қилинадиган шахслар учун тегишли жойлар қуриш керак¹.

Ўз-ўзидан аёнки, мазкур тоифага мансуб шахсларни сақлаш шарт-шароити енгилроқ жазо берилган шахсларни сақлаш шарт-шароитидан фарқ қилмоғи даркор. Биринчи навбатда ўлим жазосини бекор қилган ва умрбод қамоқ жазосига ҳукм қилинган шахсларни сақлаш тажрибасига эга бўлган чет мамлакатларнинг тегишли қонун ҳужжатларини, шунингдек бундай шахсларни сақлашга оид халқаро стандартларни ўрганиш ва имкониятга қараб ўрганилган қоидалар (материаллар)ни миллий қонунчилигимизга имплементация қилиш лозим.

Бундан ташқари, умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ижро этиш муассасаларида қўриқлашни таъминлаш бўйича махсус органлар (масалан, республика ИИБ бўлимлари тарзида) тузилса, мақсадга мувофиқ, бўлар эди.

Қўйилган вазифаларнинг амалга оширилиши нуқтаи назаридан, олимлар ва амалиётчилар томонидан баён этилган муаммолар муҳокамасига бағишланган кўшма конференциялар, давра суҳбатлари ўтказишлари ва амалга оширилган ишларнинг натижаларига кўра, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал ва Жиноят-ижроия кодексларига тегишли ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш юзасидан

¹ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги маърузаси // «Халқ сўзи» газетаси, 2005 йил 29 январь.

таклифлар ишлаб чиқишлари ва уларни Олий Мажлис муҳокамасига такдим этишлари лозим.

Биз фуқаролар учун кадрли, улар эҳтиёжи учун муҳим ва уларнинг фаровон ҳаёти ҳамда эмин эркин яшаш шароитини таъминлайдиган, инсон манфаатларини ҳимоя қиладиган нормаларни ҳуқуқий кадрият сифатида эътироф этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президентининг юқоридаги фармони инсон ҳуқуқларни ҳимоя қилишга қаратилган ва унинг туб моҳиятида инсон манфаатлари ўз аксини топган. Ушбу ҳақиқатдан келиб чиққан ҳолда, “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида” ги фармонини ҳуқуқий кадриятнинг ёрқин намунаси сифатида эътироф этишимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида” ги фармонининг кадри шундаки, у мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш борасида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг асоси ва негизини ўзида акс эттиради. Халқаро ҳуқуқнинг умум-эътироф этилган нормалари ва унга асосланган ҳолда яратилган Конституциямизда инсон, унинг ҳаёти олий кадрият эканлиги таъкидланган. Ушбу фармонни эълон қилиниши инсон ҳуқуқларига оид нормалар ва Конституцияни қўллашнинг бир кўринишидир.

Навбатдаги муҳим вазифалардан бири ушбу фармон ижросини таъминлашдир. Ушбу муҳим соҳадаги ислоҳотлар, ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши ва инсонпарварлик руҳида олиб борилишини ҳамда инсонлар онгида демократик кадриятлар тобора мустаҳкамланишини инобатга олган ҳолда изчиллик билан амалга ошириб борилиши лозим¹ – дея, қайд этилади фармоннинг ўзида.

Мустақил Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши мамлакатимиз ҳаётида улкан сиёсий воқеа бўлди. Президентимиз И.А.Каримов айтганларидек, Конституция хусусан давлатимизнинг қонунчилик – ҳуқуқий негизини шакллантиришнинг асосий пойдевори, мустақил давлатимизнинг тамал тоши бўлади.

Муҳими шундаки, Конституция Республикамиз фуқароларининг эҳтиёжлари, ҳуқуқлари ва эркинликлари, шунингдек қонуний манфаатларини мустаҳкам равишда кафолатлаб берди ва унинг муқаддимасида халқаро ҳуқуқнинг умум-эътироф этилган қоидалари устунлиги тан олинди.

Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар ташкилоти ва бошқа бир қатор нуфузли халқаро ташкилотларнинг аъзоси бўлиб, инсон ҳуқуқларига доир бир қатор халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни имзолаган. Мамлакатимизда халқаро ҳуқуқ нормалари ва умуминсоний кадриятлар миллий қонунчилигимиз миқёсида устувор мақомга эга бўлди.

Адолатли фуқаролик жамиятнинг ҳуқуқий асослари жадаллик билан шакллантирилмоқда. Инсон ҳуқуқлари соҳасида халқаро ҳамкорлик давлат

¹ Халқ сўзи. 2005 йил. 2 август. №153.

фаолиятининг муҳим йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланиб, бунда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатини реал таъминлаш асосий мақсад қилиб қўйилган.

Бу саъй-ҳаракатлар мамлакатимизнинг асосий қонуни Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ва бошқа бир қатор қонунларида ўз ифодасини топди.

Конституциямизда эътироф этилган инсонийлик ва адолат тамойилларини изчиллик билан ҳаётга татбиқ этиш орқали фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинлари, шунингдек шахснинг қонунга итоаткорлиги ёки жиноят содир этганлигидан қатъи назар унинг яшашга бўлган табиий ҳуқуқининг кафолати таъминланмоқда.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасидаги демократлаштириш ҳамда тубдан янгилашни жараянлари ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олган.

Мамлакатда ҳақиқий маънодаги фуқаролик жамияти куришнинг қонунчилик базаси изчиллик билан яратилмоқда. Истиклол йилларида мамлакатимизнинг ижтимоий-сиёсий ҳаёти, шунингдек суд-ҳуқуқ соҳасида катта ўзгаришлар юз берди.

Шуни очиқ тан олишимиз керак, қонун устуворлигини ҳаётимизнинг барча жабҳаларида таъминлаш, эскича фикрлаш, умуман, қотиб қолган қарашлардан тезроқ воз кечиш ва аввало, инсон ҳуқуқлари ва эркинлақларини олдинги ўринга қўйиш ва шу асосида йўл тутиш, бу жараянни тубдан тезлаштириш бугунги кунда биз учун энг долзарб масалалар бўлиб қолмоқда.

Суд-ҳуқуқ тизимининг либераллашуви бу шунчаки қонун талабининг юмшатилиши ёки заифлашуви эмас. Балки аксинча бу – қонунларнинг инсонийлик ва демократик асослари мустаҳкамланишидир. Энг муҳими, либераллаштириш ўлим жазосини қўллашдек масалани ҳам четлаб ўтмади.

Юқоридагилар, мамлакатимиз қонунчилиги босқичма-босқич халқаро ҳуқуқ нормаларига мослаштирилиб келинганлигидан далолат беради. Шуни алоҳида қайд қилиш лозимки, бу жараянда шошма шошарликка йўл қўйилмади ёки қайсидир давлатнинг қонунчилик механизми андоза қилиб олинмади, мутлақо янги концепция амалга оширилмоқда.

Мамлакатни модернизациялаш ҳамда жамиятни ислоҳ қилиш жараянлари сўнгги паллада жинойат жазо тури сифатида ўлим жазосини қўллаш муаммосини ҳал қилиш ва уни умрбод қамоқ ёки узок муддатларга озодликдан маҳрум қилиш жазоларига алмаштиришни тақозо этди ва бу яшаш ҳуқуқи – шахснинг ажралмас ва табиий ҳуқуқи эканлигини эътироф этган Инсон ҳуқуқлари бўйича Умумжҳон Декларациясининг 3-моддаси ва Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24-моддасига тўла мос келади.

Мазкур ҳуқуқий ҳужжатларга амал қилиб, мамлакатимиз Президенти томонидан Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисидаги Фармони қабул қилинди¹.

Мазкур ҳужжатнинг жамиятимиз ҳамда Ўзбекистоннинг халқаро нуфузи учун аҳамияти ҳақида гапирар эканмиз, энг аввало шуни айтиш жоизки, мамлакатимиз Президенти И.Каримов 2005 йилнинг 28 январида Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисида ўлим жазосини бекор қилиш бўйича олдиндан белгиланган йўналишга яна бир қарра урғу бериб, айрим мамлакатларда бўлганидек, ўлим жазосига мораторий қўллаш, яъни маҳкум йиллар давомида ушбу жазо чораси қачон ижро этилишини кутиб ётиши тўғрисида эмас, балки уни бутунлай бекор қилиш ҳақида фикр билдирдилар.

Шу боис, бу фармоннинг қабул қилиниши, давлатимизнинг асл демократия сари босган яна бир дадил қадами десак муболаға бўлмайди. Юридик нуқтаи назардан ҳам ўлим жазоси бекор қилиниши инсон ҳуқуқларини, айниқса табиий ҳуқуқ бўлмиш яшаш ҳуқуқини амалда таъминлашнинг кафолатларини кучайтириб берди. Чунки, суд хатоси туфайли бегуноҳ шахсни ўлим жазосига маҳкум қилиш ёки жиноят ҳолатлари ва жиноятчининг шахсига субъектив ва ноҳолисона баҳо бериш натижасида оғирроқ жазо, яъни ўлим жазосини тайинлаш хавфи бартараф этилди. Бундан ташқари, жиноят кодексида бундай жазонинг мавжудлиги у тайинланадиган жиноятларнинг камайишига деярли таъсир кўрсатмайди. Кейинги йилларда оғир, ўта оғир, айниқса қасддан одам ўлдириш жиноятлари сезиларли даражада камайганлигини таъкидлаш жоиз. Шу нуқтаи назардан ўлим жазосининг бекор қилиниши амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларининг муҳим аҳамият касб этадиган босқичи сифатида баҳоланиши лозим.

Мазкур Фармонга кўра, умрбод ёки узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси Ўзбекистон Республикаси Олий суди, жиноят ишлари бўйича Қорақалпоғистон Республикаси Олий суди, вилоятлар, Тошкент шаҳар судлари, Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди томонидан тайинланиш тартиби белгиланган.

Буни шу билан изоҳлаш мумкинки, номлари қайд этилган судларда янада малакалироқ ҳамда тажрибалироқ судьялар фаолият кўрсатиши амалдаги қонунчилик бўйича ўлим жазоси кўзда тутилган жиноят ишларни кўриш жараёнида адолатсиз ҳукм чиқариш эҳтимолини бир мунча камайтиради.

Бу ўз навбатида, тергов органлари ва прокурорлар томонидан бундай жазолар тайинланиши мумкин бўлган жиноятлар юзасидан кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракатларининг ўз вақтида ва сифатли ўтказилишига, жиноят изларини аниқлашга, ашёвий далилларни қонунда

¹ “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 01.08.2005 й. № ПФ-3641. “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2005 йил, 30-31-сон, 223-модда.

белгиланган тартибда қайд этилиши ва расмийлаштирилишига алоҳида эътибор қаратилишини;

-қасддан одам ўлдириш, инсонларнинг қурбон бўлишига сабаб бўлган оммавий тартибсизликлар ва портлашлар, шунингдек оғир оқибатларга олиб келган бошқа ҳолатлар юзасидан прокурорлар дарҳол воқеа жойига чиқиб, тергов-тезкор гуруҳини фаолиятини ташкил қилиб, зудлик билан бажарилиши лозим бўлган текшириш, тезкор-тергов ишларининг ўтказилишини;

-жиноятларни фош этиш ва тергов қилишда техника воситаларини ва суд экспертизалари имкониятларидан самарали фойдаланилишини, жиноят-процессуал қонунчилик талаблари асосида далиллар тўплаш, уларни мустаҳкамлаш ва баҳолашнинг барча усуллари қўлланилишини;

-судларда тажрибага эга бўлган малакали давлат айбловчиларининг иштироки таъминланиб, судга адолатли ҳукм чиқаришга ёрдам кўрсатишни талаб этади.

Умрбод ёки узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоларига ҳукм қилинган шахслар жазони махсус тартибли колонияларда ўташлиги белгиланган, шу муносабат билан мазкур тоифадаги жазоларга ҳукм қилинган шахсларни сақлаш, шунингдек ҳукм қилинганларни қўриқлаш ва уларни устидан назоратни олиб боришнинг тартиби ва шартларини белгиловчи идоравий-меъёрий базани ишлаб чиқиш кўзда тутилган.

Шу ўринда, жиноят, жиноят-процессуал, жиноят-ижроия қонунчилигига қўшимча ва ўзгартиришларни пухта ишлаб чиқиш ва киритиш энг муҳим вазифа саналиб, бу ўлим жазосини бекор қилиш билан боғлиқ халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни, шунингдек мазкур жазо турини бекор қилган ҳамда умрбод қамоқ ёки узоқ муддатларга озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилинганларнинг жазони ўташини ташкил этиш бўйича тажрибага эга бўлган хорижий мамлакатларнинг тегишли қонунчилигини чуқур ўрганиш зарурлигини кўзда тутлади.

Ислохотлар инсон манфаатларига хизмат қилиши, бугунги фуқаро ҳозирги ва келажак авлод олдидаги юксак масъулиятни англаган ҳолда яшаш ва ишлаш ҳаёт тарзига айлантириши лозим.

Юртбошимиз таъбири билан айтганда, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш судлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари фаолиятининг асосий мазмунини ташкил этмоғи керак.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисидаги фармонини амалиётга самарали татбиқ этиш, аҳоли орасида кенг тушунтириш ишларини олиб бориш, халқимизга ушбу тадбирнинг мамлакатимизда ҳуқуқий-демократик давлат ва фуқаролик жамиятини шакллантириш йўлидаги изчил ҳаракат эканлигини асослаб бериш, кишилар онгида жинойий жазоларни янада либераллаштириш ва ўлим жазосини бекор қилишга оид сиёсий-ҳуқуқий фаолиятни мақсад ва муддаосини ижобий маънода шакллантириш, нафақат ушбу фармоннинг қадрини оширади, балки

мамлакатимизнинг дунё давлатлари ўртасидаги обрў-эътибори ва салоҳиятини юксалтиришга хизмат қилади.

ХУЛОСА

Бугун Ўзбекистон инсон ва унинг манфаатлари устувор бўлган ҳуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлидан дадил бормоқда. Бунда, айниқса, мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ, мамлакатимизда давлат ҳокимияти ва бошқарувини ташкил этиш тартиби ва мазмунига алоҳида эътибор билан ёндашиб келинаётгани муҳим омил бўлмоқда.

Ўтган давр мобайнида Конституциямиз тамойиллари асосида давлат ва жамият ҳаёти ислоҳ этилиб, бугунги кун талабларига биноан изчил такомиллаштириб борилмоқда. Хусусан, давлатимиз раҳбари томонидан 2010 йил 12 ноябрь куни бўлиб ўтган Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузасида илгари сурилган Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси бу борада дастуриламал бўлди.

Унда мустақиллик йилларида босиб ўтган йўлимиз ва тўплаган тажрибамизни холисона баҳолаш, қўлга киритган юксак марраларимизни таҳлил этиш мамлакатимизни тадрижий ҳамда босқичма-босқич ривожлантириш бўйича биз танлаган моделнинг нақадар тўғри эканини ва шу йўлдан бундан буён ҳам оғишмай қатъият билан боришимиз зарурлиги қайд этилиб, Ўзбекистоннинг ривожланган демократик давлатлар қаторидан жой олишини таъминлаш мақсадида жамият ҳаётининг энг муҳим соҳаларини ислоҳ қилиш бўйича қонунчилик ташаббуслари, ғоя ва таклифлар илгари сурилди.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, Концепцияда илгари сурилган ғоялар, вазифалар нафақат мамлакатимизда, балки дунё жамоатчилиги орасида ҳам катта қизиқиш уйғотди. Хорижий мамлакатларнинг бир қатор давлат ва жамоат арбоблари, таниқли сиёсатшунос олимлари, йирик экспертлари, ҳуқуқшунос ва мутахассислари томонидан мамлакатимизда қисқа вақт мобайнида амалга оширилган демократик ўзгаришлар ҳамда жадал суръатлардаги ривожланишларга юксак ижобий баҳо берилаётгани бунинг яққол далилидир.

Ушбу мавзу юзасидан қуйидаги фикр мулоҳазалар юзага келди.
Жумладан:

- жиноят ҳуқуқида янги институт тарзида шаклланган ярашув, Ўзбекистонда қурилаётган ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти тамойилларига мосланиш жараёнининг бир кўриниши ҳисобланади.

Умуман олганда, ҳуқуқий давлат ва адолатли жамият қуриш йўли бугунги кунда ҳуқуқий фан зиммасига ўз назарий концепцияларини мавжуд ижтимоий сиёсатга йўналтириш мажбуриятини юклайди.

Ҳозирги қулай даврдан ҳуқуқий фанларни мамлакат равнақи йўлида ривожлантириш учун имкони борича яхшироқ фойдаланиш зарур;

- жазо тизимини ислоҳ этиш – бунда асосий эътибор юқорида қайд этганимиздек, ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган ва унча оғир бўлмаган жиноятлар доираси учун озодликдан маҳрум қилишга муқобил бўлган жазоларни киритиш зарур. Зотан, Президентимиз Ислон Каримов таъкидлаганидек, “Энг аввало, жазолашнинг репрессив, озодликдан маҳрум қилиш ҳолларини қисқартириш ҳисобига қонунчиликнинг адолат ва инсонийлик каби тамойилларининг кучайишини ва амалда қўлланишини таъминлашимиз зарур. Оғир жазо, айниқса, фуқароларнинг жамиятдан ажратиш билан боғлиқ бўлган жазоларнинг жиноятчиликнинг олдини олишдаги аҳамиятини ошириб кўрсатиш ўринсиз эканлигини ҳаётнинг ўзи исботламоқда. Озодликдан маҳрум қилиш ўрнига жазонинг жарима турини кенгайтириш, жарима миқдорини ошириб, энг аввало, етказилган моддий зарарни қоплашга қаратилган бошқа таъсир чорларидан фойдаланиш маъқулдир”¹.

- шартли ҳукм қилишни қўллаш мумкин бўлган жазолар доирасини кенгайтириш ҳам жиноят қонунини либераллаштиришнинг муҳим йўналиши бўлиб хизмат қилиши мумкин. Чунончи, қамоқ жазосига нисбатан ҳам шартли ҳукм қўлланилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Хулоса қилиб айтганда, жиноят қонунини такомиллаштириш, жиноий жазоларни либераллаштириш таъбир жоиз бўлса, жиноий-ҳуқуқий сиёсатининг мазмун моҳиятини ва йўналишларини ўзида акс эттирувчи муҳим, айна дамда жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиётига ҳамоханг объектив жараён сифатида жиноий-ҳуқуқий сиёсатнинг ажралмас қисми ҳисобланади.

¹ Каримов И.А. Адолат-қонун устуворлигида. Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг VI сессиясидаги маъруза. 2001 йил 29 август // Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.10. – Т.: Ўзбекистон, 2003. 36-бет.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон — ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Т.: Ўзбекистон, 1992, 15-16-бетлар.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Т.: Ўзбекистон, 1993, 61-б.
3. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.10.-Т.,2003. 33-бет.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир.Т.; “Ўзбекистон” , 2005.-43 б.
5. Каримов. И.А. Адолат – қонун устуворлигида // Халқ сўзи. 2001 й. 30 август.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. “Ўзбекистон”, 2012.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси. Тошкент. Адолат. 2013.
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал Кодекси. Т.Адолат. 2012.
4. “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 01.08.2005 й. № ПФ-3641. "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2005 йил, 30-31-сон, 223-модда.